

O (ne)demokracii, roli armády v politice a české (nejen politické) vědě. Rozhovor s Jaroslavem Bílkem

Acta Fakulty filozofické
Západočeské univerzity v Plzni /
West Bohemian Review of
Social Sciences & Humanities
2023, Vol. 15 (1-2), 38–41
DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2023.15.1-2.4>
<https://actaff.zcu.cz/>
ISSN 2336-6346

This paper is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Jaroslav Bílek studoval politologii na Univerzitě Hradec Králové a Západočeské univerzitě v Plzni. V současnosti působí jako výzkumný pracovník na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Je autorem řady odborných studií věnovaných především volební manipulaci, hybridním režimům a politicko-vojenským vztahům. V roce 2023 vyšla v Palgrave jeho kniha s názvem *Causes and Consequences of Electoral Manipulation in Hybrid Regimes in Latin America*.

* * *

Tvůj výzkum je zaměřený především na problematiku volebních manipulací a roli armády v politice. Jaká konkrétní témata v souvislosti s těmito fenomény prioritně řešíš?

V letošním roce jsem ukončil jeden dlouhodobější projekt, kterým byla kniha o volební manipulaci v Latinské Americe. Obecně mě hodně zajímá, podle čeho si autoritářští politici vybírají, jakou formu volební manipulace použijí. Role armády v politice je jedním z témat, které mě zajímá dlouhodobě. Rád bych se v budoucnosti věnoval třeba tomu, jak vliv armády v neevropských zemích ovlivnila pandemie covid-19, konkrétně tomu, že v řadě zemí musely vlády nasadit armádu, aby se vůbec mohly s následky pandemie vyrovnat. Podobné situace v historii často vedly k posílení armády v domácí politice.

Obě témata výrazně souvisejí s demokracií. Je v současném světě demokracie na vzestupu nebo ústupu? Dá se to vůbec takto říci?

Poslední existující studie se vesměs shodují na tom, že počet nedemokratických režimů vzrůstá a většina populace této planety nežije v plnohodnotné demokracii. Problematickým bodem všech podobných studií je pochopitelně to, jak vlastně demokracii měří, ale i tak je zřejmé, že ve světě dochází k trendům, které jsou spíše pesimistické.

V odborné literatuře byla v nedávné době poměrně často skloňována teze o *democratic backsliding*, mimo jiné ve vztahu k regionu středovýchodní Evropy. Tento koncept však zároveň čelí značné kritice. Jde o koncept přínosný nebo spíše problematický?

Odpověď na tuto otázku souvisí s tím, že máme v odborné komunitě různé konceptualizace demokracie a vlastně i různou citlivost pro zmíněný backsliding. Různí výzkumníci tak budou situaci v téže zemi vnímat různě. Zároveň je na řadě konvenčních pojetí *democratic backsliding* problematické, že demokracii často vnímají jako nějaký součet X parametrů. Otázkou však je, zda jsou všechny parametry stejně důležité. Zároveň se vlastně příliš nepočítá s tím, že se demokracie může v jeden čas v některém parametru zlepšovat a v jiném zhoršovat. Myslím si tedy, že výzkum

democratic backslidingu je důležitý, ale mnoho existujících studií je dosud poměrně neohrabaně zpracovaných.

Promítla se do míry a kvality demokracie na globální úrovni pandemie covid-19 a její důsledky?

Tady záleží na to, co vnímáme pod pojmem „kvalita demokracie“. Pokud jde o nějaké celkové hodnocení „demokratičnosti světa“, tak tomu pandemii rozhodně neprospěla. Pokud se bavíme o konkrétních zemích, tak se domnívám, že pandemie více zamávala situací v zemích, které už byly nedemokratické anebo se nacházely v šedé zóně. Řada autoritářů totiž opravdu použila pandemii k utužení své moci. V kvalitních demokraciích pak nebyl efekt pandemie příliš veliký.

V tomto roce došlo k několika vojenským převratům či pokusům o ně. O jak rozsáhlý fenomén jde v posledních řekněme deseti letech, například ve srovnání s druhou polovinou 20. století? Dají se v obecné rovině popsat modelové situace, kdy se armáda přihlásí o podíl na politické moci či o její celkové uchvácení? Jde o jev spojitelný především s nějakým specifickým kontextem?

Obecně se uvádí, že po konci studené války počet vojenských převratů poklesl. Politici, kteří to s demokracií nemyslí příliš vážně, se dnes paradoxně k moci dostávají především prostřednictvím demokratických voleb. Důvodem, proč bylo vojenských převratů méně, je to, že je mezinárodní společenství méně tolerovalo. Pro vojáky tak nebylo příliš výhodné vládnout. V současnosti se to možná mění, protože v Africe došlo nedávno k několika úspěšným převratům a vlastně nikde nebyla armáda potrestána. V souvislosti s Nigerem se mluvilo o intervenci okolních států, která měla vést k restauraci demokracie, ale dodnes k ničemu nedošlo.

Častějším způsobem pádu demokracie, než je vojenský či jiný převrat, je tedy vítězství politika s autoritářskými sklony ve více či méně svobodných volbách. Jde o nejčastější začátek trajektorie vedoucí ke vzniku soutěživého či plného autoritářství?

Ano to tak bohužel dnes je, ale třeba je to jen specifikum posledních dvou nebo tří desetiletí. Pokud bude v mezinárodním prostředí růst vliv nedemokratických režimů a počet konfliktů, je možné, že se vládnutí armády stane znovu přijatelnější. Za studené války totiž pučisté v uniformách těžili z toho, že se většinou mohli opřít o podporu jedné ze soupeřících supervelmocí. Pokud bude v následujících dekadách znovu docházet k soupeření mocností, je možné, že i vojenské diktatury budou častější.

V letech 2021 až 2023 proběhla v zemích V4 série parlamentních voleb, které byly zajímavé z hlediska (ne)úspěchu autoritářských aktérů. Je tento region v globálním kontextu v tomto ohledu něčím specifický?

Chápu, že se mnoho odborníků snaží vykreslovat region zemí V4 jako unikátní a specifický. Z širšího komparativního pohledu mi však připadá, že situace je podobná jako v jiných částech světa. Vypadá to, že politici, kteří by rádi zaváděli nějaké alternativy k liberální demokracii, jsou takřikajíc na vlně a počet jejich úspěchů stoupá. V tomto směru mi pak opravdu připadá, že to je trend, který můžeme sledovat třeba i v Latinské Americe.

Pokud bys měl jmenovat jednu konkrétní událost, která byla v posledních zhruba dvou letech zásadní pro globální stav demokracie, která by to byla?

To je dobrá otázka, ale asi nedovedu vybrat jen jednu událost. Pozitivní událostí určitě byla porážka Donalda Trumpa. Bohužel se však ukázalo, že šlo spíše o náhodný úspěch a v jiných zemích se politici jeho kalibru u moci udrželi anebo k ní naopak dostali. Třeba v Latinské Americe

jsme se mohli radovat z úspěchu opozice v Hondurasu nebo teď nedávno v Guatemale, ale zase sledujeme třeba autokratizaci Salvádoru anebo aktuální úspěch Javieru Mileiho v Argentině, což je podle mnohých taková argentinská variace na Donalda Trumpa.

Když zmiňujeme Latinskou Ameriku a postavy podobné Donaldu Trumpovi, nelze se nezastavit u Brazílie, kde v loňském roce Jaira Bolsonaro po jeho prvním volebním období porazil prezidentský navrátillec Lula da Silva. Jak se ke změně postavila brazilská armáda, o které je známo, že měla s Bolsonarem úzké vazby? A je dnes (z hlediska demokracie) Lula da Silva stejným politikem, jakým byl při svém prvním prezidentském termínu? Často se zmiňuje jeho koketování s řadou autoritářských režimů v regionu.

Volba Lula vs. Bolsonaro mi přišla nešťastná, protože šlo o výběr ze dvou horších variant. Nemám problém s tím, že Lula byl lepší možností, ale pořád to nebyl žádný hit. Lula de Silva určitě byl při svém prvním zvolení prezidentem zajímavým levicovým demokratem, ale v průběhu let se změnil. Vzpomeňme třeba na jeho přehlížení korupce ve vlastní straně, což určitě kvalitě demokracie v Brazílii neprospělo. Dnes je však především v zahraniční politice hlasitým podporovatelem levicových diktatur (Venezuela, Nicaragua) nebo diktatur (Rusko) obecně. Můžeme pochopitelně namítat, že Lula podporoval Venezuelu nebo Nicaraguu vždy, ale tamní režimy jsou dnes také daleko více autoritářské, než tomu bylo třeba před 10 lety. Pokud jde o brazilskou armádu, tak se domnívám, že její podpora Bolsonaro byla dost nadsazená. Uvedu jeden stručný příklad. Během pandemie covid-19 vystupoval Bolsonaro jako odpůrce omezení a celou pandemii zpochybňoval. Generální štáb brazilské armády však prohlásil, že řešení pandemie je největším vojenským úkolem jejich generace a bral situaci vážně.

Je pro posouzení (ne)demokratického charakteru režimu či třeba posuzovat i to, kdo jsou jeho zahraniční spojenci? Není to často spíše věcí pragmatismu nebo až nutnosti? Říkám vám vazba USA na řadu zjevných diktatur něco o podstatě amerického režimu?

To je otázka, která může být do budoucna stále důležitější. Jistě, z hlediska geopolitiky a zahraniční politiky jsme občas nuceni spolupracovat s nedemokratickými režimy, ale mělo by se tak dít jen v krajní nutnosti a politici by měli být schopní své rozhodnutí vysvětlit. Malovat diktaturu na růžovo, jen protože s ní potřebujeme spolupracovat, jak se to děje třeba v případě Rwandy nebo Venezuely, je špatně.

Jak se dá vlastně vysvětlit časté tíhnutí politiků, kteří jsou v podstatě demokratičtí, k více či méně otevřeným autoritářům? Přeci jen i mezi českými politiky, kteří se deklaratorně hlásí k „demokratickému Západu“, často existuje pochopení pro Orbána, Kaczyňského, Meloni a někdy i sentiment po Pinochetovi.

Myslím si, že to je dané čistě ideologickým pohledem na svět nebo tím, co někdy nazýváme „kulturní válkou“. Pravičáci podporují v jiných zemích často pravičáky a levičáci levičáky. Otázka demokracie nebo lidských práv je většinou až druhotnou. U termínu „demokratický Západ“ je zároveň třeba vnímat, že se politici většinou odkazují k nějakému historické podobě toho „Západu“ anebo své představě o něm, která je mnohdy omezená. Krásným příkladem je teď kritika západních univerzit, které se prý v posledních letech staly semeništem radikální levice. Fakticky to však asi bude jinak, protože podobnou kritiku univerzit v USA bylo možné sledovat už během války ve Vietnamu, která rozhodně probíhala před více než pár lety.

Kromě odborných publikací komentuješ témata, která zkoumáš, i v médiích a (často v odlehčené a pro širší veřejnost dobře srozumitelné podobě) i na sociálních sítích. Jaká by dle tebe měla být optimální podoba komunikování vědy a role politologů ve veřejné diskuzi?

Na tuto otázku nemám jasnou odpověď. V praxi vidíme, že existuje více modelů, které mají úspěch. Já věřím, že by vědci měli vystupovat pouze k tématům, kde mají nějakou expertízu, a neusilovat o pozornost jen pro tu pozornost, ale řada kolegů má zjevně opačný názor. Určitě ale souhlasím s tím, že bychom se měli snažit komunikovat výsledky našeho výzkumu a zjištění oboru více, protože když to nebudeme dělat, tak náš prostor zaberou šarlatáni.

Nedávno jsi absolvoval pobyt v USA v rámci Fulbrightova stipendia. Znamenala tato zahraniční zkušenost výrazný posun ve tvém odborném směřování?

Svým způsobem to bylo opravdu zásadní, protože mi to úplně otočilo vzhůru nohama jak osobní, tak pracovní život. Ve vztahu k tomu pracovnímu to určitě byla dobrá příležitost potkat některá přední jména mého oboru a vidět, jak se dělá výzkum na té nejvyšší úrovni.

Dají se ve stručnosti shrnout hlavní rozdíly mezi českým a americkým akademickým prostředím, zejména s přihlédnutím ke tvému vědnímu oboru?

Kdybych měl vyjmenovat všechny rozdíly, tak tu budeme dlouho. Nejvíc na mě asi působilo, že se členové departmentu pravidelně scházeli, aby opravdu diskutovali texty kolegů a doktorandů. Starší vědci zde opravdu plnili roli mentorů a celkově mi přišlo, že to byla na jednom místě neuvěřitelná akumulace lidí, které opravdu zajímá výzkum. V ČR se často doktorandů nikdo za celý rok ani nezeptá, jak jim jde výzkum a s čím třeba tápou.

Aktivně komentuješ právě i pozici a možnosti mladých vědců, tedy především doktorských studentů a čerstvých absolventů. Jaké jsou hlavní důsledky současného stavu? Existují v tomto ohledu zásadní rozdíly mezi obory?

Do rozdílů mezi obory bych nerad zabředával, ale v politologii mi připadá, že zde není příliš tradice doktorandy vychovávat a vytvářet jim příležitosti. Často třeba vidíme školitele, kteří se svým doktorandům nevěnují, což je velká škoda, protože tím ztrácíme čas a prostředky. Pro takové doktorandy je pak těžší uspět v mezinárodní (ale i domácí) konkurenci, když musí soupeřit s těmi šťastnějšími, které školitel aktivně zapojuje do svých projektů anebo mezinárodních sítí.

Pokud bys měl na závěr pojmenovat dle tvého soudu nejzávažnější problém současné české politologie, který by to byl?

To je těžká otázka. Osobně si myslím, že se zde příliš soustředíme na výzkum ČR a opomíjíme zbytek světa. Chápu, že to souvisí s historickým nastavením oboru i omezeným množstvím financí, ale dlouhodobě to bude pro domácí výzkumníky diskriminační, protože ČR není zase tak zajímavý případ a pronikat do mezinárodních časopisů je stále těžší. Vedle toho by bylo dobré, kdyby se více pracovalo v týmech a spolupracovalo napříč jednotlivými pracovišti.

Díky za rozhovor.

Vladimír Naxera
Západočeská univerzita v Plzni
vnaxera@ff.zcu.cz